

E.T. Feteris

1. Inleiding

Bij de verdediging van een morele, juridische of politieke keuze wordt vaak gebruik gemaakt van argumentatie waarbij wordt gewezen op de gevolgen van die keuze. Een voorbeeld uit een politieke context waarbij een bepaalde keuze wordt verdedigd door te wijzen op de positieve gevolgen is dat de invoering van het referendum wenselijk is, omdat dat leidt tot een grotere betrokkenheid van de burgers bij de politiek. En een voorbeeld waarbij een bepaalde keuze wordt afgewezen op grond van de onwenselijke gevolgen is dat de invoering van de sociale dienstplicht onwenselijk is omdat dat leidt tot oneerlijke concurrentie.

In het recht is een voorbeeld van een beslissing waarbij wordt gewezen op de gevolgen van een bepaalde keuze het arrest 'Zonshofje' (H.R. 20 september 1986, NJ 1986,260). In deze zaak gaat het om de vraag of de regels over huurbescherming van woonruimte van Boek 4 BW (oud), titel 7, afdeling 4 van toepassing zijn op een overeenkomst tot huur en verhuur van een complex van onzelfstandige woningen (kamers) en de daarbij behorende gemeenschappelijke voorzieningen (zoals gemeenschappelijke toiletten, douches en keukens). De Hoge Raad is van mening dat uit de strekking van die bepalingen, te weten bescherming van de huurder, mag worden afgeleid dat deze regels (behoudens bijzondere omstandigheden waarvan hier geen sprake is) op overeenkomsten tot huur en verhuur van kamers in een dergelijk complex van toepassing zijn. Een andere interpretatie zou volgens de Hoge Raad tot het onaanvaardbare gevolg leiden dat ten aanzien van de verhuur van het complex en de onderverhuur van de kamers een verschillend wettelijk regime zou gelden.¹

Wat is nu de kwaliteit van een dergelijke vorm van argumentatie? Moeten wij ons door dergelijke argumentatie laten overtuigen? Liggen er verzwegen aannamen in zulke argumentatie besloten, en zo ja, wat zijn dat precies voor aannamen en welke kritiek kan daarop gegeven worden? Zijn er situaties waarin deze argumentatie wel deugdelijk is en andere situaties waarin dat niet zo is? Is dergelijke argumentatie op zich voldoende, of is hij alleen aanvaardbaar als hij vergezeld wordt door andere soorten argumenten? De vraag is dus hoe een rationele beoordeelaar te werk moet gaan om de kwaliteit van pragmatische argumentatie vast te stellen.

Het is mijn bedoeling om in het volgende op deze vragen in te gaan met het doel een begin te maken met een verkenning van het type argumentatie dat in de literatuur wel wordt aangeduid als 'pragmatische argumentatie', argumentatie waarbij de (on)wenselijkheid van een handeling wordt verdedigd door te wijzen op de (on)wenselijke gevolgen ervan.² Andere termen die in Engelstalige literatuur wel gebruikt worden zijn 'consequentialist arguments', 'goal reasons', 'goal-based reasons', 'goal-oriented reasons', 'policy arguments', 'teleological reasoning'.

De vakgebieden die zich met dit soort argumentatie bezig houden zijn de argumentatietheorie, de rechtstheorie, de ethiek en de politieke filosofie. Ik zal nu beginnen met een inventarisatie te maken van de ideeën die in de argumentatietheorie en rechtstheorie

ontwikkeld zijn over wat ik in het vervolg omwille van een eenduidige terminologie zal aanduiden als pragmatische argumentatie. Ik zal nagaan welke ideeën ontwikkeld zijn over het analyseren en beoordelen van pragmatische argumentatie.

2. Soorten omschrijvingen van pragmatische argumentatie

In de *argumentatietheorie* gaan Van Eemeren & Grootendorst (1992, 1995) en Schellens (1984) in op de analyse en beoordeling van pragmatische argumentatie.³

Van Eemeren & Grootendorst karakteriseren pragmatische argumentatie als een argumentatieschema dat is gebaseerd op een causale relatie waarbij in het argument wordt gerefereerd aan een gevolg van hetgeen in het standpunt genoemd wordt. In het standpunt wordt een bepaalde handelwijze of een bepaald doel aanbevolen en de argumentatie bestaat uit het opsommen van gunstige effecten of consequenties van de uit te voeren handelwijze of het te bereiken doel. Pragmatische argumentatie kan uiteraard ook gebruikt worden om een bepaald doel of een bepaalde handelwijze af te raden.

Schellens omschrijft pragmatische argumentatie als argumentatie waarin wordt gewezen op de gevolgen van een bepaalde actie, maatregel, een beleidsalternatief of een regel zoals een juridische regel. Het kan daarbij zowel gaan om een standpunt waarin een bepaalde handelwijze wordt verdedigd door te wijzen op de positieve gevolgen ervan als om een standpunt waarin een bepaalde handelwijze wordt afgewezen door te wijzen op de negatieve gevolgen ervan.

In de *rechtstheorie* gaan Alexy (1978), Golding (1984), MacCormick (1978) en Summers (1978) in op de analyse en beoordeling van pragmatische argumentatie. Alexy behandelt pragmatische argumentatie in het kader van de interpretatie van rechtsregels. Door middel van wat ik als pragmatische argumentatie aanduid wordt een bepaalde interpretatie verdedigd door te laten zien dat de gevolgen van de interpretatie in overeenstemming zijn met het doel van de regel. Bij *genetische argumentatie* wordt een interpretatie van een rechtsregel verdedigd door een beroep op de wil van de wetgever en wordt gezegd dat de betreffende regel volgens de wetgever een middel is om een bepaald doel te bereiken. Bij *teleologische argumentatie* wordt een interpretatie van een rechtsregel verdedigd door erop te wijzen dat deze interpretatie wenselijk is gezien de doelen die door deze regel worden nagestreefd. De *negatieve variant* van pragmatische argumentatie duidt Alexy aan als het 'Untragbarkeitsargument'. Het standpunt dat een bepaalde regel niet aanvaardbaar is wordt verdedigd door aan te voeren dat als deze regel wordt toegepast een bepaald ongewenst gevolg intreedt.

MacCormick behandelt pragmatische argumentatie, door hem 'the consequentialist mode of argument' genoemd, in de context van de verdediging van een keuze of interpretatie van een rechtsregel. Bij pragmatische argumentatie wordt een interpretatie of keuze verdedigd door te laten zien dat het gekozen alternatief wenselijke gevolgen heeft (en het eventueel afgewezen alternatief onwenselijke gevolgen). MacCormick onderscheidt argumentatie waarbij wordt gewezen op de mogelijke feitelijke gevolgen van de gekozen regel en argumentatie waarbij wordt gewezen op de logische consequenties van de regel, in het bijzonder op hypothetische gevolgen die zich kunnen voordoen wanneer de regel in vergelijkbare gevallen wordt toegepast.

Summers ontwikkelt een model voor de rationele reconstructie van rechterlijke beslissingen en een van de manieren om een beslissing te verdedigen is het gebruik van wat hij 'goal reasons' noemt. Een 'goal reason' omschrijft hij als argumentatie die zijn rechtvaardigingskracht ontleent aan het feit dat de beslissing die door deze argumentatie ondersteund wordt gevolgen heeft die een goed sociaal doel dienen. Het doel kan, maar hoeft niet reeds juridisch erkend te zijn.

Golding behandelt pragmatische argumentatie die hij in navolging van Summers een 'goal-oriented' vorm van redeneren noemt, in het kader van praktische argumentatie, argumentatie waarbij een bepaalde handeling wordt verdedigd. In een juridische context bestaat het handelen uit het geven van een bepaalde beslissing waarin bepaalde rechten worden toegekend. Er wordt aangehouden dat de beslissing een noodzakelijk middel is om een bepaald juridisch wenselijk doel te bereiken. Golding onderscheidt ook een *negatieve variant* die hij het *reductio ad absurdum* noemt, waarin het standpunt wordt verdedigd dat een bepaalde beslissing onwenselijk is omdat deze beslissing het bereiken van een bepaald juridisch wenselijk doel in de weg staat.

Wat kunnen we nu naar aanleiding van deze omschrijvingen van pragmatische argumentatie zeggen over de verschillende vormen van pragmatische argumentatie die onderscheiden kunnen worden en over de aard van het verdedigde standpunt en de argumenten? Bij de auteurs die pragmatische argumentatie vanuit een argumentatietheoretische invalshoek benaderen zoals Van Eemeren & Grootendorst en Schellens, zien we dat zij pragmatische argumentatie karakteriseren als een specifiek soort argumentatieschema. Van Eemeren & Grootendorst beschouwen het als een schema waarbij een causale relatie wordt gelegd tussen de argumentatie en het standpunt en Schellens beschouwt het als een argumentatieschema dat zowel gebaseerd is op (causale) regemaat als op waarderings- en gedragsregels. Zij proberen een model te ontwikkelen voor de beschrijving van de structuur van pragmatische argumentatie en geven aan wat de relevante kritische vragen zijn die bij de beoordeling gesteld kunnen worden.

Bij de auteurs die pragmatische argumentatie vanuit een rechtstheoretische invalshoek benaderen zien we dat de nadruk ligt op een karakterisering van pragmatische argumentatie als een argumentatieschema dat ten grondslag ligt aan de verdediging van een bepaalde keuze of interpretatie van een rechtsregel. Bij de verdediging van een teleologische interpretatie wordt een afweging gemaakt tussen de aanvaardbaarheid van de gevolgen van het gekozen alternatief en de onaanvaardbaarheid van de gevolgen van het afgewezen alternatief onder verwijzing naar het doel van de wettelijke regeling.

In de verschillende omschrijvingen kunnen twee varianten van pragmatische argumentatie onderscheiden worden. Bij wat je de 'positieve variant' zou kunnen noemen wordt de wenselijkheid van een handeling, beslissing, interpretatie et cetera verdedigd door te wijzen op de positieve gevolgen ervan. Bij de 'negatieve variant' wordt de onwenselijkheid van een handeling verdedigd door te wijzen op de negatieve gevolgen ervan.

Wat betreft de aard van het verdedigde standpunt zien we dat in het standpunt uiteenlopende zaken verdedigd kunnen worden. Het gaat om een handelwijze, voorstel, plan, of meer algemeen om een *normatieve uitspraak*. In een politieke of beleidscontext gaat het om de verdediging van een bepaald *beleid* of een *beleidsalternatief*. En in een juridische context om een *bepaling* (die kan worden opgevat als een handeling of handelwijze) of een *interpretatie van een*

rechtsregel.

Wat de aard van de *argumentatie* betreft gaat het om de *gevolgen* van de voorgestelde handwijze of beslissing. De wenselijkheid (of onwenselijkheid) van die gevolgen wordt vaak weer verdedigd met pragmatische argumentatie door een beroep te doen op het doel van de gehanteerde regel (en vaak ook op de doelen van het regelsysteem waar de regel deel van uitmaakt). In zo'n geval wordt de argumentatie complexer doordat een relatie wordt gelegd tussen de gevolgen van de interpretatie en het doel van de regel.

Wat de aard van de *gevolgen* betreft waaraan in de argumentatie gerefereerd wordt, zijn sommige juridische auteurs zoals MacCormick en Summers van mening dat het gaat om de gevolgen van een mogelijke toekomstige toepassing van de regel in vergelijkbare gevallen en niet om de gevolgen voor het individuele geval. Volgens MacCormick gaat het bij pragmatische argumentatie in een juridische context om de gevolgen van de universele regel die ten grondslag ligt aan de beslissing, en niet alleen om de specifieke gevolgen van de beslissing voor de individuele partijen. Andere auteurs zoals Van Eemeren & Grootendorst, Schellens, Alexy, en Golding geven geen nadere specificatie van de aard van de gevolgen.

3. De analyse en beoordeling van pragmatische argumentatie

Door de auteurs die ik hiervoor behandeld heb zijn concrete voorstellen gedaan voor modellen voor het analyseren en beoordelen van pragmatische argumentatie. In het volgende geef ik eerst een beschrijving van een basismodel voor pragmatische argumentatie dat op basis van deze voorstellen gereconstrueerd kan worden en vervolgens ga ik in op de vraag welke aspecten bij de analyse en beoordeling van pragmatische argumentatie onderscheiden kunnen worden.

Uitgaande van de ideeën van de verschillende auteurs kan het volgende basismodel voor pragmatische argumentatie geformuleerd worden dat aangeeft wat de *basisstructuur* van pragmatische argumentatie is:

standpunt: *handeling X is wenselijk*
 want: *handeling X leidt tot gevolg Y*
 en: *gevolg Y is wenselijk*

In het standpunt wordt een bepaalde handeling (beslissing, interpretatie) X verdedigd. In de meest eenvoudige vorm, waarin het gevolg niet nader verdedigd wordt, bestaat de argumentatie uit een normatieve uitspraak waarin beweerd wordt dat gevolg Y wenselijk is en een empirische uitspraak waarin wordt beweerd dat handeling X leidt tot gevolg Y. Het model kan uitgebreid worden afhankelijk van de verschillende vormen van kritiek waarop gereageerd of geanticipeerd wordt. Op mogelijke aanvullingen van de argumentatie zal ik hierna in paragraaf 4 ingaan in het kader van ondersteuning van en aanvullingen op pragmatische argumentatie.

Wat het *doel* van zo'n analysemodel voor pragmatische argumentatie betreft zijn sommige auteurs zoals Van Eemeren & Grootendorst en Schellens van mening dat een modelschema het uitgangspunt moet vormen voor de kritische vragen die bij de beoordeling relevant zijn. Er moeten

geen varianten van het schema onderscheiden worden als die niet corresponderen met verschillende beoordelingsvragen. Summers formuleert een model dat niet zozeer bedoeld is als analysemodel maar als constructiemodel. Hij beschrijft de stappen die de rechter bij de constructie van pragmatische argumentatie moet zetten. Daarnaast formuleert Summers een apart beoordelingsmodel waarin wordt gespecificeerd aan welke eisen pragmatische argumentatie moet voldoen.

Een aantal auteurs zoals Van Eemeren & Grootendorst, Schellens en MacCormick hebben ook vragen ontwikkeld voor de *beoordeling* van pragmatische argumentatie. Van Eemeren & Grootendorst en Schellens voor argumentatie in het algemeen, en MacCormick specifiek voor juridische argumentatie. Deze vragen hebben betrekking op de verschillende onderdelen van de argumentatie, te weten op de normatieve uitspraak waarin wordt beweerd dat gevolg Y wenselijk is en op de empirische uitspraak dat handeling X leidt tot gevolg Y.

Bij de beoordeling van de *normatieve uitspraak* wordt nagegaan of de gevolgen wel wenselijk zijn. Daarnaast kan, wanneer de gevolgen gerelateerd worden aan een bepaald sociaal of maatschappelijk doel, bij de onderschikkende argumentatie die ter verdediging wordt aangevoerd de vraag worden gesteld of de verwachte gevolgen bijdragen aan het bereiken van dat doel en of dat doel wenselijk is in het licht van relevante maatschappelijke waarden.

Bij de beoordeling van de *empirische uitspraak* wordt nagegaan of de gevolgen ook werkelijk zullen optreden als gevolg van de voorgestelde handwijze, of er inderdaad een oorzakelijk verband bestaat tussen handeling X en gevolg Y, of handeling X altijd leidt tot gevolg Y.

Daarnaast zijn er auteurs die nog andere kritische vragen stellen. Sommige auteurs zoals Schellens stellen ook een vraag die op het standpunt zelf betrekking heeft: of de voorgestelde handeling X uitvoerbaar en toelaatbaar is. Daarnaast zijn er auteurs die de vraag stellen of de voorgestelde handwijze X de efficiëntste en voordeligste manier is om het gevolg Y te bereiken.

Bij MacCormick is een bepaalde volgorde aangebracht bij het stellen van de verschillende vragen. Eerst wordt de vraag gesteld naar aanleiding van de normatieve uitspraak, of het doel wenselijk is. Is die vraag positief beantwoord, dan wordt de volgende vraag gesteld over de empirische uitspraak, of het middel wel leidt tot het doel. En daarna wordt de vraag gesteld of het middel, gezien mogelijke neveneffecten, wenselijk is.

4. Ondersteuning van en aanvullingen op pragmatische argumentatie als onderdeel van een meer complexe argumentatie

Pragmatische argumentatie maakt vaak deel uit van een complexe argumentatie waarin de wenselijkheid van de gevolgen gerelateerd wordt aan de wenselijkheid van bepaalde doelen, die op hun beurt weer verdedigd worden door te verwijzen naar bepaalde waarden en principes. In zulke gevallen wordt pragmatische argumentatie dus ondersteund of aangevuld.

In een juridische context (maar ook daarbuiten) is het vaak nodig als ondersteuning van of aanvulling op de wenselijkheid van het gevolg Y een argument aan te voeren waarin beweerd wordt dat het gevolg Y een middel is om een bepaald doel Z te realiseren. In dat geval wordt de argumentatie complexer doordat een extra argument wordt aangevoerd dat zelf in principe ook

weer deel uitmaakt van een argumentatieschema dat er als volgt uit zou kunnen zien:

standpunt: *gevolg Y is wenselijk*
 want: *Y leidt tot het realiseren van doel Z*
 en: *doel Z is wenselijk*

Zulke onderschikkende argumentatie vormt dus zelf ook weer pragmatische argumentatie. In een juridische context wordt dergelijke pragmatische argumentatie vaak gebruikt bij de verdediging van een *teleologische* interpretatie, een interpretatie waar bij het vaststellen van de betekenis van een rechtsregel voor het concrete geval wordt gekeken naar het doel van die regel (of de wet).⁴ Voor de argumentatie betekent dit dat expliciet moet worden verantwoord dat de gevolgen wenselijk zijn in het licht van het doel van de wettelijke regeling. In het voorbeeld dat ik in de inleiding heb genoemd was het doel van de wettelijke regeling van huur de bescherming van de belangen van de huurder.

Voor een complete rechtvaardiging van een juridische beslissing is het volgens sommige auteurs ook nodig om te verantwoorden waarom doel Z wenselijk is door te verwijzen naar relevante jurisprudentie, de wil van de wetgever (genetische interpretatie) doelen van de wettelijke regeling of het wettelijke systeem als geheel, relevante algemene juridische waarden en principes et cetera. Ter rechtvaardiging van pragmatische argumentatie is dus vaak een keten van *onderschikkende* argumentaties nodig waarin wordt verwezen naar het doel van de regeling en naar algemene wettelijke of juridische waarden en principes. In het voorbeeld werd bijvoorbeeld door de Hoge Raad gewezen op het feit dat andere onderdelen van het huurrecht ook regelingen bevatten waarbij het belang van de huurder beschermd wordt.

Pragmatische argumentatie maakt ook deel uit van een complexer geheel van argumenten wanneer er een keuze moet worden gemaakt tussen twee of meer mogelijke alternatieven. Van het gekozen alternatief moet de wenselijkheid dan worden verdedigd en van het afgewezen alternatief de onwenselijkheid. In zo'n geval wordt de pragmatische argumentatie dus aangevuld en maakt hij deel uit van een *nevenschikkende* argumentatie.

5. Normen voor de keuze en toepassing van pragmatische argumentatie

In welke gevallen is pragmatische argumentatie nu voldoende en in welke gevallen moet pragmatische argumentatie worden aangevuld met andere argumentatie? Globaal kunnen we binnen de rechtstheorie twee visies onderscheiden met betrekking tot de vraag in hoeverre pragmatische argumentatie een deugdelijke verdediging van een morele of juridische beslissing kan vormen.

In de eerste plaats zijn er auteurs die vinden dat pragmatische argumentatie (al dan niet in combinatie met andere argumentatie) in principe een goede verdediging van een beslissing kan vormen. Summers bijvoorbeeld is van mening dat pragmatische argumentatie in principe zelfstandig een afdoende verdediging kan vormen van een juridisch standpunt. Auteurs zoals Golding en MacCormick vinden dat pragmatische argumentatie aangevuld moet worden met argumentatie waarin erop wordt gewezen dat de beslissing coherent en consistent is met aanvaarde

regels en principes.

In de tweede plaats zijn er auteurs die pragmatische argumentatie in geen enkele situatie een deugdelijke verdediging van een juridische beslissing vinden. Dworkin (1978:291-294) bijvoorbeeld verdedigt in zijn 'rights model' het standpunt dat een rechter in zijn beslissing rekening moet houden met de rechten die een individu heeft en niet met een beoordeling van de gevolgen van een beslissing voor het algemeen belang.⁵

De meeste juridische auteurs lijken dus van mening dat pragmatische argumentatie in combinatie met andere argumentatie waarin wordt aangevoerd dat een interpretatie coherent en consistent is met juridische waarden en principes een deugdelijke verdediging kan vormen.⁶ Omdat een juridische beslissing niet alleen redelijk moet zijn in algemene morele zin (door te verwijzen naar de maatschappelijke gevolgen ervan), moet ook worden aangetoond dat de beslissing coherent en consistent is met juridische regels en principes.

6. Naar een instrumentarium voor de analyse en beoordeling van pragmatische argumentatie

Teng naar de vragen die ik in de inleiding heb gesteld, hoe kan een rationele beoordelaar de kwaliteit van pragmatische argumentatie vaststellen? Om deze vraag hier, in een voorlopige vorm, te beantwoorden zal ik gebruik maken van de ideeën van de verschillende auteurs die ik in het voorafgaande heb besproken. Ik zal daarbij laten zien dat het voor een rationele kritische beoordeling van belang is te beschikken over een instrumentarium voor de analyse en beoordeling van pragmatische argumentatie.

Om de kwaliteit van pragmatische argumentatie op een verantwoorde manier te kunnen beoordelen moet eerst een analyse worden gemaakt van de argumentatie. Er moet worden vastgesteld uit welke elementen de argumentatie bestaat en of er verzwegen aannamen in de argumentatie liggen besloten. Om dat te kunnen vaststellen is het noodzakelijk een analysemodel te ontwikkelen waarin de basiselementen die voor een afdoende verdediging nodig zijn worden gespecificeerd.

Daarnaast dient aangegeven te worden welke extra elementen kunnen voorkomen in reactie op of anticiperend op bepaalde kritiek die door een antagonist naar voren kan worden gebracht. Voor juridische argumentatie kan gedacht worden aan het specificeren van argumentatieschema's waarin gerefereerd wordt aan doelen die met de regel worden nagestreefd en aan argumentatieschema's waarin die doelen weer worden verdedigd met een verwijzing naar bepaalde principes en waarden van het rechtssysteem.

Ook moet worden beschreven hoe aanvullende nevenschikkende argumentatie waarin wordt aangevoerd dat de keuze of beslissing coherent en consistent is met juridisch aanvaarde waarden en principes eruit zou kunnen zien. De basiselementen van dergelijke argumentatieschema's moeten net als voor het algemene basisschema gespecificeerd worden.

Bij de beoordeling moet worden vastgesteld of de argumenten die in de analyse gereconstrueerd zijn als onderdelen van een pragmatische argumentatie aanvaardbaar zijn.

In de eerste plaats moet de vraag gesteld worden of pragmatische argumentatie een aanvaardbare manier is om een bepaald standpunt te verdedigen. Aan de hand van de verschillende

stromingen in de literatuur over pragmatische argumentatie die hiervoor in het kort zijn besproken zal dus nagegaan moeten worden welke normen ontwikkeld kunnen worden voor een juiste keuze van pragmatische argumentatie.

In de tweede plaats moet de vraag gesteld worden of de argumentatie in het concrete geval correct is toegepast. Daarbij zullen een aantal relevante evaluatievragen gesteld moeten worden. In de eerste plaats vragen waarin de aanvaardbaarheid van de normatieve uitspraak over de wenselijkheid van de gevolgen ter discussie wordt gesteld. Hierbij kan weer verder gevraagd worden naar de aanvaardbaarheid van de doelen die door de gevolgen worden nagestreefd et cetera. In de tweede plaats zijn er vragen die te maken hebben met de aanvaardbaarheid van de empirische uitspraak waarin wordt beweerd dat de voorgestelde handelwijze leidt tot de gewenste gevolgen (of tot bepaalde ongewenste gevolgen). In de derde plaats kan gedacht worden aan vragen die betrekking hebben op een eventuele afweging van verschillende alternatieve handelwijzen waarbij wordt aangegeven dat de gevolgen van de ene handelwijze te prefereren zijn boven de andere(n).

Ook zullen er evaluatievragen geformuleerd moeten worden die verband houden met de aanvullende nevenschikkende argumentatie die wordt gegeven. Deze vragen hebben geen betrekking op de pragmatische argumentatie zelf, maar op de argumentatie waarin wordt aangegevend dat de beslissing coherent en consistent is met juridische regels, principes en waarden.

Noten

1. Pragmatische argumentatie komt in de Nederlandse rechtspraak vaak voor in een situatie waarin een rechter een regel niet naar de letter toepast, maar kiest voor bijvoorbeeld een teleologische interpretatie van de regel. Die interpretatie wordt vaak gerechtvaardigd door te laten zien dat een letterlijke interpretatie van de regel tot onaanvaardbare, onredelijke en onbillijke gevolgen zou leiden. De rechter gebruikt dan vaak formuleringen als 'redelijke wetstoepassing', 'redelijke wetsuitleg' et cetera.
2. De term 'pragmatische argumentatie' wordt gebruikt door Van Eemeren & Grootendorst (1984), Perelman en Olbrechts-Tyteca (1969) en Schellens (1984).
3. Auteurs zoals Bell (1983), Hastings (1962), Perelman en Olbrechts-Tyteca (1969) die wel aandacht besteden aan pragmatische argumentatie maar geen analyse en beoordelingsmodel ontwikkelen laat ik in het kader van deze bespreking van de ideeën van auteurs uit de argumentatietheorie en rechtstheorie over het analyseren en beoordelen van pragmatische argumentatie buiten beschouwing.
4. Voor een uitgebreide behandeling van de teleologische interpretatiemethode zie Van Hoecke (1979:281-330).
5. Voor kritiek op deze visie van Dworkin zie Bell (1983:15-17) en McCormick (1978:262-264) die erop wijzen dat de door Dworkin beschreven argumentatie op basis van principes ook betrekking kan hebben op een beoordeling van de gevolgen van een bepaalde beslissing in het licht van de doelen die aan de principes ten grondslag liggen.
6. De opvatting dat een deugdelijke rechtvaardiging van een juridische beslissing dient te bestaan uit 'consequentialistische' argumenten en 'coherente argumenten en consistente argumenten' kan beschouwd worden als een vorm van wat Twining en Miers (1991:139-140) aanduiden als 'ethisch pluralisme'. In een dergelijke benadering worden aspecten van wat zij een 'consequentialistische visie en een 'deontologische' of 'morele' visie noemen gecombineerd. In een juridische context is

het volgens hen gewoon om zowel consequentialistische criteria als morele juistheidscriteria te gebruiken voor het beoordelen van de juistheid van regels en interpretaties.

Literatuur

- R. Alexy (1978). *Theorie der juristischen Argumentation. Die Theorie des rationalen Diskurses als Theorie der juristischen Begründung*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- J. Bell (1983). *Policy arguments in judicial decisions*. Oxford: Clarendon Press.
- R. Dworkin (1986). *Law's empire*. London: Fontana.
- F.H. van Eemeren, R. Grootendorst (1992). *Argumentation, Communication, and Fallacies*. New York: Erlbaum.
- F.H. van Eemeren, R. Grootendorst, A.F. Snoeck Henkemans (1995). *Argumentatie*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Golding, M. (1984). *Legal reasoning*. New York: Knopf.
- R.E. Goodin en Ph. Pettit (1993). *A Companion to contemporary political philosophy*. Cambridge (Mass.): Blackwell.
- Gottlieb, G. (1968). *The logic of choice: An investigation of the concepts of rule and rationality*. London: Allen and Unwin.
- Hare, R.M. (1952). *The language of morals*. Oxford: Oxford University Press.
- A. Hastings (1962). *A reformulation of the modes of reasoning in argumentation*. Dissertation Northwestern University Evanston, Illinois.
- Hoecke, M. van (1979). *De interpretatievrijheid van de rechter*. Antwerpen: Kluwer.
- N. McCormick (1978). *Legal reasoning and legal theory*. Oxford: Clarendon Press. p. 262-263
- McCormick, N. (1995). 'Argumentation and interpretation in law'. *Argumentation*, Vol. 9, nr. 3, p. 467-480.
- N. McCormick (1983). 'Legal decisions and their consequences: From Dewey to Dworkin'. *N.Y. University Law Review*, 58, p. 239-58.
- N. McCormick en R. Summers (1991). *Interpreting statutes*. Aldershot etc.: Dartmouth.
- N. McCormick en O. Weinberger (1986). *An institutional theory of law*, Dordrechts etc.: Reidel.
- Ch. Perelman, L. Olbrechts-Tyteca (1969). *The new rhetoric. A treatise on argumentation*. Notre Dame/London: University of Notre Dame Press.
- P.J. Schellens (1984). *Redelijke argumenten. Een onderzoek naar normen voor kritische lezers*. Proefschrift Utrecht. Dordrecht: Foris.
- R.S. Summers (1978). 'Two types of substantive reasons: The core of a theory of Common-Law justification'. *Cornell Law Review*, 63, p. 707-788.
- W. Twining en D. Miers (1991). *How to do things with rules. A primer of interpretation*. London etc.: Butterworths.
- J.B. M. Vranken (1995). *Mr. C. Asser's handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht*. Zwolle: Tjeenk Willink.